

ASPECTE ALE ISTORIEI SOCIO-CULTURALE ȘI PUBLICISTICE A ROMÂNILOR DIN BANATUL SÂRBESC ÎNTRE DOUĂ MARI EVENIMENTE DIN ISTORIA NEAMULUI (1848–1918)

Valentin Mik*

Abstract: *The Romanians living in the Western Banat brought a large contribution to the revolutionary events of 1848–1849. Most often being included willingly either on the Serbians' side or on the Hungarians', the Romanians had to sacrifice their lives for alien interests. Inhabitants from several Romanian villages of the nowadays Serbian Banat payed a huge price for their participation to the revolution. However, during the following decades, there were positive effects of the 1848–1849 revolution to be seen in the national awakening of the Romanians living in these parts of the Banat. Even if such phenomena had a difficult development, refrained both by obstacles imposed by the Hungarian authorities and by numerous strifes in the relationship with their Serbian neighbours, the Romanians succeeded to defend their national interests in many fields, insomuch as present generations can take pride in their great deeds. Belonging to the Austrian military border, the Romanians from Pančevo and surroundings militated, in the first place, for better life conditions and civil liberty, and last but not least, for the right to preserve their own national identity, by founding Romanian Orthodox parishes, editing books and newspapers, opening of Romanian schools, as preconditions for the forming of a future more consistent intellectual and political elite.*

Keywords: Romanians, Western Banat; Revolutionary Movement of 1848; Military Border; Romanian Orthodox Protokeschiarate of Panciova (Pančevo); editorial and publishing activity.

În prima fază a evenimentelor revoluționare de la 1848 ambele părți găsite în conflict, și sârbii și maghiarii, contau pe ajutorul populației din satele românești. Neștiind de care parte să se alăture, românii din Banatul vestic au fost într-o oarecare măsură dezorientați.

Conducătorii mișcării revoluționare a românilor din Banat sprijineau, în mare măsură, programul revoluționarilor maghiari, distanțându-se de revoluționarii sârbi, din motivul că Eftimie Murgu și colaboratorii săi considerau că una din sarcinile principale ale românilor este despărțirea de biserica sârbească și formarea unei biserici ortodoxe române independente. În partea de vest a Banatului, în special în Granița militară, românii se vor alătura mișcării revoluționare sârbești, participând în războiul împotriva maghiarilor¹.

* Student doctorand, Școala doctorală de Științe Politice și ale Comunicării UBB, Cluj-Napoca, redactor-coordonator la săptămânalul „Libertatea” din Panciova (Serbia); e-mail: mikvalentin@yahoo.com

¹ Mircea Măran, *Românii din Banatul de Vest în Revoluția de la 1848–49*, în vol. *Contribuții istorice bănățene*, Novi Sad, Edit. CNMNR, 2005, p. 18–38.

Mișcarea revoluționară din anul 1848 a cuprins și teritoriul Regimentului al XII-lea Germano-Bănățean, în care a fost încadrată și localitatea românească Ofcea. Unele dintre comune au inițiat întrunirea grănicerilor pentru a se îmbunătăți situația lor social-politică și de altă natură. Comandamentul Militar din Panciova a fost nevoit să accepte această întrunire, iar prin intermediul protopopului Andrej Arsenović din Panciova a trimis scrisori comunelor aparținătoare acestui regiment, aprobându-le întrunirea, cu condiția că se pot „sfătui doar pentru binele bisericii”, pe când activitățile politice trebuiau să fie stopate.

Pentru această întrunire, Comandamentul Militar a cerut ca fiecare comună (localitate) să trimită câte două „persoane cu frică de Dumnezeu”, dintre care una să fie din rândul comercianților sau meseriașilor, iar cealaltă din rândul grănicerilor. Această întrunire s-a ținut la Crepața pe data de 15–16 aprilie 1848. Dar la întrunire nu a fost respectată propunerea autorităților, ci grănicerii au venit cu unele revendicări referitoare la viața grănicerească. Menționăm unele dintre ele: a se sista tribunalele militare și a le înlocui cu cele civile; a se da fiecărui grănicer dreptul de proprietate asupra pământului; procesele de la tribunale să fie publice; a se sista Legea Tereziană și a se introduce o lege nouă și modificată; președinții tribunalelor să fie aleși din rândurile grănicerilor, meseriașilor și comercianților; a se sista robota – culucul. S-au cerut, de asemenea, crearea de condiții pentru un comerț liber, libertatea presei și a opiniei, libera dispunere de casa comunală și de alte bunuri comunale, fără aprobarea forurilor înalte.

Pentru localitatea Ofcea era de mare importanță să se ridice poduri, iar schelele să-și înceteze activitatea. Comunele Ofcea și Borcea au insistat să fie scutite de plata „porției” (impozitului) de fiecare dată când holdele le vor fi inundate.

În decursul evenimentelor revoluționare de la 1848, Patriarhul sârb Josif Rajačić a ordonat dr. Konstantin Pejčić, președintele Consiliului Popular Districtual din Panciova, să înlocuiască autoritățile civile din comunele grănicerești cu o formă de guvernare militaro-grănicerească. Deoarece în cadrul administrației civile preoții au ocupat funcțiile de „chineji” (primari), președinți, vicepreședinți, notari, jurați și alte posturi importante, dr. Pejčić i-a înlocuit în noua conducere cu persoane militare sau civile, excepție fiind doar preotul Simion Dimitrievici din Ofcea, deoarece acesta era respectat de popor.

Revoluția de la 1848–49 nu a lăsat indiferente nici celelalte sate cu populație românească din Banatul de Vest și îndeosebi pe românii din Granița Militară, căci ei se vor alătura mișcării revoluționare sârbești împotriva revoluționarilor maghiari. Încă la Adunarea din luna mai 1848, de la Sremski Karlovci, la care de fapt au participat și numeroși deputați din Banat, printre care și din satele cu populație românească ale Banatului vestic (Maramorac, Deliblata, Satu Nou, Dobrița, Ofcea, Alibunar, Doloave, Sân-Mihai, Grebenaț, Cuvin, Straja, Oreșat)², în punctul 6 al

² Daka Popović, *Pančevo u srpskom pokretu 1848–1849*, Novi Sad, 1954, p. 13–14.

concluziilor, s-a sprijinit ideea independenței și a egalității poporului român cu celelalte popoare din monarhie. Pe baza acestei hotărâri, la 17 mai a fost trimis românilor de către Comitetul principal sârbesc un apel la colaborare și luptă comună³, pe care românii l-au privit la început cu neîncredere, chiar din cauza dorinței și obiectivului lor de a se elibera de sub tutela bisericii ortodoxe sârbe. Printre românii din Banatul vestic încă înainte de revoluție a apărut ideea independenței bisericesti, susținută ferm de unii conducători ai mișcării naționale române.

În timpul Revoluției de la 1848, localitățile Ofcea și Borcea, fiind înconjurate tot timpul de mlaștini, au fost în mare parte ferite de activitățile revoluționarilor maghiari. La Ofcea se afla Consiliul Companiei. Localitățile Borcea și Ofcea aveau datoria de a aproviziona garnizoana din Sakule cu trăsuri și cu cai.

După încheierea Revoluției, la 7 mai 1850, a intrat în vigoare noua lege, prin care au fost satisfăcute unele doleanțe ale grănicerilor. Conform noii legi, serviciul activ dura 12 ani, în locul celor 25 de ani de până atunci. Comunitatea grănicerească a familiei a devenit proprietară a pământului pe care până atunci doar l-a folosit. Pășunile au devenit proprietatea comunei, doar râurile au rămas în posesia împăratului. A fost permisă strămutarea dintr-o comunitate în alta și părăsirea Graniței Militare. S-a considerat că trebuie să-și satisfacă serviciul militar acea persoană care posedă avere imobiliară în Granița Militară și nu a împlinit încă vârsta de 20 de ani. La exercițiile militare din cadrul Regimentului sau de pe teritoriul Graniței, grănicerii primeau pâine și un anumit salariu. Soldatul grănicer primea și în continuare uniformă, armă și muniție.

După aceste concesii pe care le-au obținut grănicerii, familiile cu mai mulți feciori au împărțit averea între aceștia, astfel că au apărut tot mai mulți meseriași, s-au clădit case noi, iar pământul arabil se putea înstrăina.

După desființarea Confiniului Militar în anul 1873, Borcea și Ofcea, alături de încă 12 localități, au fost atașate Districtului Panciova, care a aparținut Comitatului Torontal cu sediul în Becicherecul Mare (Zrenianin).

Autoritățile maghiare au sechestrat râul ovcenilor și borcenilor, pe care la fel li-l luase anterior și împăratul Austriei, și aceste două comune au intentat proces de despăgubire la Tribunalul Maghiar. Procesul a durat până în anul 1910, terminându-se cu rezultat negativ pentru comunele amintite.

Nici celelalte conflagrații și războaie care au urmat nu au lăsat în afara evenimentelor satul Ofcea. În decursul Primului Război Mondial s-a făcut mobilizarea soldaților. Majoritatea ovcenilor au făcut armata înainte de război în orașul Becicherec (Zrenianin), în Regimentul al 29-lea austriac de infanterie, iar ceilalți au fost în regimentul al 3-lea și al 7-lea maghiar de honvezi din Panciova și Vârșeț. În decursul războiului au luptat pe câmpurile de luptă din Italia, Galiția și

³ Slavko Gavrilović, *Srbi u Revoluciji 1849–49*, Istraživanja, 5, Filozofski fakultet u Novom Sadu, Institut za istoriju, Novi Sad, 1976, p. 254.

Tirol. În toamna anului 1915, din ordinul autorităților maghiare, satul Ofcea a fost evacuat, pentru a face loc armatei austro-ungare să staționeze în această localitate. În decursul războiului mulți soldați au dezertat și s-au întors în sat. Jandarmii maghiari i-au forțat să se reîntoarcă pe front, astfel că s-au iscat ciocniri între dezertori și jandarmi, precum cea în care tânărul soldat Cuzman Roșu a fost împușcat mortal de către jandarmi⁴.

Pe parcursul războiului au fost concentrați 325 de ovceni, pe câmpul de luptă au fost duși 185 de soldați, iar numărul celor căzuți în luptă a fost de 28 de persoane, numărul răniților de 21, iar opt inși au fost dați dispăruți, pe când 12 persoane au devenit invalide și neputincioase în urma rănirii lor. 71 de persoane au devenit prizonieri în Rusia și s-au întors acasă abia după terminarea războiului.

Printr-o scrisoare trimisă la 5 aprilie 1917 protopopului Trifon Miclea din Satu-Nou, preotul Damian Popescu din Ovcea scria despre situația din localitatea sa cu privire la inundațiile din anul respectiv:

„Satul este înconjurat de apă, pământurile inundate, încât nu putem semăna cucuruzul și legumile, abia cătră finea lui mai, dacă apa va scădea – tare mi-a fost teamă, ca în urma ninsorilor celor multe, că și anul acesta vom păți ca mai mulți ani înainte, când chiar la Paști a crescut apa, astfel încât locuitorii au fost scoși din sat cu vaporul și duși la Panciova și numai eu și vreo 10 familii am răms în sat. Pe ulițe, era apă, de puteai merge cu luntrea și atunci chiar, în ziua de Paști, am înconjurat Sf. Biserică cu „Învierea”, fiind încă 4 credincioși la biserică, pentru că Biserica, Casa Parohială și încă vreo 10 case erau pe uscat, cari sunt așezate mai pe deal și acești credincioși cu luntrea au venit la Biserică.

Vedeți, Prea Onorate, așa sat este Ofcea. Teritoriul ar fi destul de mare, până la 11.000 de jugăre, dar ce folos, căci în decursul celor trei ani nu au fost semămate din cauza războiului. Așa și pământul parohial-sesional este împădurit, circa 25 de jugăre, care acum a devenit nefolositor – poate fi folosit numai ca pădure peste 10-15 ani”⁵.

Încă în anul 1897, dar și în anul 1905, delegația din Ofcea se adresează Guvernului de la București apelând ca toți locuitorii satului Ofcea să fie colonizați în România, deoarece Guvernul maghiar nu-i ajuta deloc și nici nu le purta de grijă.

Lupta pentru trezirea conștiinței naționale

În decursul secolului al XIX-lea, românii din Panciova au fost expuși unui puternic proces de asimilare, care s-a intensificat în special prin încheierea căsătoriilor mixte, în situația în care românii ortodocși au fost încadrați în parohiile sârbești din oraș.

⁴ Ilie Baba și Valentin Mic, *Ovcea - Pagini de istorie culturală și spirituală*, Novi Sad, Edit. Fundației Române de Etnografie și Folclor din Voivodina, 2007, p. 19.

⁵ Din arhiva Bisericii Ortodoxe Române din Ofcea cu hramul Sf. Împărați Constantin și Elena.

Românii din Panciova aparțineau în majoritate categoriei agricultorilor sau a meseriașilor mărunți, iar alții erau zileri, slugi sau fără profesie. Pe baza registrelor botezaților, cununaților și răposaților parohiei ortodoxe din Panciova, publicate în gazeta *Pančevac*, ne putem da seama care era structura socială a românilor din acest oraș în jumătatea a doua a secolului al XIX-lea, fără a uita faptul că mulți din cei care poartă nume românești erau în această perioadă deja sârbizați.

Într-o astfel de situație, este greu de închipuit că în rândul acestei populații putea să se desfășoare o anumită formă de activitate culturală în acești ani. Știm doar că se citeau unele cărți în limba română, de către ofițeri sau puținii comercianți români, dar câteodată și de preoții sârbi din oraș, care cunoșteau limba română. Alte informații referitoare la acest subiect nu posedăm,

Primele acțiuni mai concrete de emancipare națională și confesională a românilor din Panciova apar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, încurajate în special de despărțirea ierarhică din 1864 și, mai concret, în cazul nostru, de înființarea protopopiatului ortodox român al Panciovei din anul 1865. Acest moment va avea un rol deosebit de important nu numai pentru biserica ortodoxă română din această parte a Banatului, ci și în activitățile de trezire a conștiinței naționale a românilor din orașul Panciova, dar și din localitățile din împrejurimi. Practic, înființarea acestui protopopiat este unul din momentele-cheie în istoria românilor din zonă, acest act deschizând noi orizonturi în lupta pentru emanciparea națională și contribuind astfel în mod hotărâtor la supraviețuirea națională a acestei populații, de foarte mult timp expusă asimilării. Ca dovadă în acest sens va servi și faptul că în localitățile în care trăiau români, dar în care aceștia nu au reușit sau nu au dorit să-și înființeze parohie pe care ar fi încadrat-o în Protopopiatul Ortodox Român al Panciovei, asimilarea a fost accelerată și s-a terminat prin dispariția completă a românilor din astfel de localități. Ce e drept, nici separarea biserică și înființarea parohiilor românești nu a putut opri asimilarea în localitățile mixte, dar măcar a încetinit-o, oferind românilor din zonă posibilități de manifestare a propriei spiritualități, a limbii materne și a credinței ortodoxe prin școală, biserică, activitate în cadrul reuniunilor culturale etc. Din aceste motive, nicio altă realizare națională nu se poate compara cu cea a înființării protopopiatului, urmările ei pozitive fiind prezente până în zilele noastre. Reproducem fragmente din documentul prin care enoriașii din parohiile românești din zonă au fost înștiințați despre hotărârile ierarhiei de la Caransebeș de a înființa acest protopopiat:⁶

„(...) După ce Maiestatea sa prea înduratu-lu nostru Imperatu și rege apostolicu Franciscu Iosifu I prin prea înalta rezoluțiune din 6 lea iulie a.c. sau înduratu pregratosu a orendui ca Episcopiile Romane de lege gr. res. din Caransebesiu si Arad dela 3/15 iulie a.c. incolo se se desparta de Mitropolia Serbeasca si se se supue la Mitropolia Romana de legea drept meritore din Sibiu in

⁶ Arhiva Parohială Petrovasâla, nr. cons. 211. Vezi și: Mircea Măran, *Biserica din Vladimirovaț*, Novi Sad, 2000, p. 30-31.

Transilvania fostului protopoppu alu Pancsovei Constandin Arsenovici fiind Serbu au trecut la Episcopia Serbeasca din Timisoara impreuna cu toate Comunele curate Serbesci si deocamdata si cu cele mestecate romane serbesci; si asia protopresvitoratul Romanu alu Pancsovei cu comunele curatu Romane: Ofcea, Glogoni, si filialulu Iabuca, Usdinu, Seleusiu, Sent-Michaiu, Nicolinti-Mare si Petru-Vasile cu totu opt Comune cu asta data a remasu fara protopoppu.

Pentru acea ca Ariereulu Domniei Voastre Nationalu patrunsu de parinteasca ingrijire de care suntu insufletitu catra turma maea ascultandu si pe Consistoriulu meu adunatu la Sedintia plenara in 23 Septembrie a.c. am denumitu de administratoru protopopescu pentru Protopresviteratul Romanu de legea ortodoxe alu Pancsovei cu locuintia in Satulu Nou in tinutul Regimentului Germano-Banaticu pre multu onoratulu parinte Simeonu Dimitrieviciu fostulu membru alu scaunulu Apelatoriu din Carlovetiu, Assesoru consistorialu si parochuin Ofcea asiadara aducenduve aceasta la placuta cunoscentia a D. Voastre ve poftescu ca sus laudatului Administratoru protopopescu multu onoratului parinte Simeonu Dimitrievici se dati tota ascultarea si supunerea in tote trebile Bisericesci si scolare selu imbratisati cu cuvenitululu respectulu cu cea mai ferbinte dragoste si neclatita incredere ca pre unulu ce este in sengele si de legea D. Vostre, si ca unu berbatu, alesu alu Clerului meu, indiestratu cu patentia si cu purtare cuvincioasa si inteleapta selu sprijiniti cu ajutoriulu D. Vostre in implinirea datorintelorui lui (...)

Caransebesiu in 23 Septemvrie 865.
Ioan Popasu, Episcopu”

Separarea s-a referit, la început, doar la localitățile în care românii nu trăiau împreună cu coreligionarii sârbi. În ceea ce privește localitățile mixte, tratativele au continuat, astfel că abia pe 1 iulie 1871, la o întrunire a delegațiilor sârbilor și românilor de la Sremski Karlovci, s-a convenit ca despărțirea să înceapă și în localitățile mixte. Printre acestea era și Panciova, în care principala problemă consta în faptul că populația românească se găsea într-un proces avansat de asimilare și, lipsindu-i identitatea națională, românii din acest oraș nu erau ușor de a fi convinși să treacă la biserica românească. Totuși, acțiunile întreprinse de fruntașii bisericești și politici ai românilor din Monarhie și, mai concret, ai celor din Panciova și împrejurimi, vor fi îndreptate în perioada următoare și asupra trezirii conștiinței naționale a acestei populații și la încercarea de înființare a unei parohii ortodoxe române la Panciova.

După mai bine de două decenii de încercări și de acțiuni nereușite, parohia ortodoxă română din Panciova a fost în sfârșit înființată la sfârșitul anului 1899, atât prin străduința protopopului tractual Trifon Miclea și a preotului Ioan Stroca, cât și a fruntașilor mișcării naționale românești din Panciova – avocații Petru Tisu, dr. Alexandru Bireescu ș. a. Pentru oficierea slujbelor divine s-a luat decizia de a se cumpăra o casă care va servi drept capelă ortodoxă română. Clădirea, în valoare de

10 000 florini, construită în 1871⁷, a fost cumpărată de la frații Ioan și Michael Irre. Această sumă a fost achitată pe 1 octombrie 1899.

Acțiunea de pregătire a înființării acestei parohii s-a desfășurat încă de la începutul anului 1899, după cum putem să înțelegem dintr-o scrisoare a lui Ioan Stroca, paroh la Omolița, adresată protopopului Trifon Miclea⁸, scrisă pe 23 februarie 1899, în care, în contextul unor probleme pe care le avea cu parohienii săi, îi mărturisește protopopului următoarele: „...mi-am pierdut toată răbdarea, abia aștept să vină momentul ca să mă pot scăpa de Omolița asta”. Pe baza acestei mărturisiri, putem să presupunem că ideea de trecere a lui Stroca de la Omolița la parohia din Panciova, în cazul în care ar fi reușit înființarea acesteia, deja a existat.

Acțiuni antiromânești

Printre inițiatorii primelor acțiuni naționale românești, se găsea locotenent-majorul Ioan Balnojan, originar din localitatea învecinată Satu Nou. Împreună cu protopopul Simeon Dimitrievici, ca deputați ai Congresului Național-Bisericesc Român, îl găsim printre semnatarii cererii din 1/13 octombrie 1868 de reînființare a episcopiei Timișoarei⁹. În momentul în care a început concretizarea acțiunii de separare bisericească a românilor din Panciova, acesta a fost acuzat de un colaborator al presei locale sârbești pentru faptul că îi îndeamnă pe români la despărțire, că răspândește publicațiile în limba română (concret, „Albina”) în Panciova¹⁰, mai precis în casina din oraș, fiind deja cunoscut în zonă prin participarea la procesul de separare bisericească în localitățile Alibunar, Maramorac, Doloave ș.a. Atitudinea antiromânească a autorului acestui articol reiese și din ideea că „nu putem privi cu satisfacție faptul că unii dintre preoții noștri (sârbi – *V. M.*) sunt prieteni cu oamenii propagandei românești; această prietenie este păgubasă pentru popor”¹¹. Replica lui Balnojan în „Pančevac” nu a întârziat, care răspunde că „aici nimeni nu are dreptul să provoace agitație și neînțelegeri între popoare”, și că nu vede motiv de ce „Albina”, „Telegraful român” sau alte gazete românești să fie interzise în casina din Panciova, pentru că „ziarele românești nu sunt interzise de stat și nu încalcă legile țării”¹². După părerea lui Balnojan, „ziarele românești nu pot provoca fraților sârbi pagubă, așa cum nici ziarul sârbești nu-i deranjează deloc pe români”, pentru că „fiecare are ocazia să poată citi cele mai noi știri, ceea ce se întâmplă și la alte popoare”. Dânsul afirmă că „a plătit abonamentul la ziar”, repetând că nu este interzis a se citi ziarul românesc, „căci aceasta ar însemna cea

⁷ Nicolae Cornean, *Monografia Eparhiei Caransebeș*, Caransebeș, 1940, p. 453.

⁸ A.P.S.N., nr. 17 ex/1899.

⁹ Alina Covaci, *Organizarea instituțională a Bisericii Ortodoxe Române din Comitatul Timiș (1867–1918)*, „Libertatea”, Panciova, 9 iulie 2011.

¹⁰ „Pančevac”, nr. 74 din 12 septembrie 1871, p. 3.

¹¹ „Pančevac”, nr. 65 din 12 august 1871, p. 3.

¹² „Pančevac”, nr. 74 din 12 septembrie 1871, p. 3.

mai mare ură față de poporul român”. Replica este încheiată prin parola „Egalitate pentru toți!” Să mai amintim doar că printre abonații la „Albina” în această perioadă (mai concret, în 1874) mai figurează din Panciova și P. Ciachi¹³, despre care nu avem alte informații – cine este și eventual ce rol a avut în mișcarea națională a românilor din oraș. Ioan Balnojan a fost în acești ani și reprezentantul Institutului de economie și credit „Albina” din Sibiu la Panciova, la care se puteau face înscrierile pentru acțiunile acestei bănci¹⁴. Dar, cel mai important rol al său a fost cel de membru al delegației mitropolitane angajate în procesul de separare bisericească, dovadă a încrederii de care acesta se bucura în rândul celor mai înalte foruri ale Bisericii Ortodoxe Române.

Inițiative de înființare a școlilor românești

Unul din primele rezultate ale separării ierarhice și ale înființării protopopiatului ortodox român al Panciovei, cu consecințe pozitive pentru românii din acest oraș, dar și din împrejurimi, îl reprezintă desigur, introducerea orelor de religie în limba română la școlile din Panciova. Până atunci, în oraș nu a existat niciun fel de activitate educativ-instructivă în limba română. Este demn de menționat faptul că unul dintre marii comercianți și filantropi ai Panciovei, Simeon Mandrino, aromân la origine, lasă prin testamentul său (punctul 9) din anul 1871 un fond din chiria uneia din casele sale pentru înființarea unei „școli valahe” la Panciova¹⁵. Din testament nu reiese clar la ce fel de școală s-a referit Mandrino, la una în limba română sau în dialectul aromân, pentru că în această perioadă încă se folosea și pentru români și pentru aromâni în mare măsură noțiunea de „valah”. Credem, totuși, că marele filantrop s-a referit la deschiderea unei școli în limba română literară, pentru că aromânii din oraș erau deja în mare măsură sârbizați și nu se mai foloseau de graiul strămoșesc, limba română fiind totuși una standardizată, recunoscută și de autoritățile de stat, totodată și prezentă în zonă în numeroase școli. Proiectul a rămas însă nerealizat.

În anii 90 ai secolului al XIX-lea consemnăm și încercarea de înființare a unei școli comunale în limba română la Panciova. Anume, în anul 1894, protopopul Trifon Miclea trimite o scrisoare Consistoriului Diecezan din Caransebeș în care raportează că românii din Panciova și Dobrița cer înființarea școlii comunale în limba română, aceste doleanțe fiind prezentate Ministerului Cultelor. Protopopul se adresează Consistoriului Diecezan cu rugămintea să intervină prin Alexandru Mocioni sau Vincențiu Babeș în această cauză. Răspunsul a fost însă negativ.

¹³ „Albina”, nr. 35, 1874.

¹⁴ „Albina”, nr. 63, 1871.

¹⁵ Svetlana Nikolin, *Cincari (Aromuni) u Južnomu Banatu*, Evroregionalni centar za razvoj društva u multietničkim sredinama „In media res”, Pančevo, 2009, p. 41. Vezi și: Pericle Papahagi, *Coloniile aromâne (macedo-române) în fosta Austro-Ungarie*, scrisoarea: „Către președintele Academiei Române”, „Transilvania”, nr. 4–5, aprilie 1923, p. 191.

Episcopul Nicolae Popea scrie la 10 februarie 1895 lui Trifon Miclea că nu poate rezolva această problemă, încurajându-l pe protopop să încerce prin mijloacele pe care le are la îndemână să obțină deschiderea acestor școli¹⁶.

Spre sfârșitul acestei perioade, chiar în toiul luptei pentru înființarea parohiei ortodoxe române, au apărut în anul 1899 propuneri de înființare a unei catedre de limba română la școlile din Panciova, inițiate de „frunțașii români din părțile Panciovei”, pornind de la ideea că „școlarii români de la gimnaziu, școalele civile, școalele comerciale etc. din Panciova, în lipsa unei catedre de limba română învață limba sârbă”. În acest sens, au înaintat o cerere Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice pentru rezolvarea acestei probleme¹⁷.

Activitatea editorială și publicistică a românilor din zona Panciovei

În deceniul al nouălea al secolului al XIX-lea consemnăm și primele prezențe românești la tipografiile din Panciova. Este o perioadă în care se obțin realizări demne de menționat în viața literară, publicistică, didactică și științifică a românilor din Monarhie. Unele dintre acestea sunt publicate în tipografiile din Panciova, prima fiind o broșură a lui Johann Bolle, tradusă în limba română de Trifon Militariu¹⁸, capelan la Satu Nou, originar din Petrovasâla, fiul preotului Pavel Militariu. Aceasta este prima lucrare (indiferent că este vorba despre o traducere) tipărită în limba română pe teritoriul Banatului sârbesc (plecând de la faptul că operele lui Paul Iorgovici, Constantin Diaconovici Loga și Nicolae Tincu Velia au fost tipărite în alte părți). Iată și titlul complet al acestei broșuri de 25 de pagini din anul 1884: *Îndreptăriu pentru prăsierea rațională a omidei de matasă, compusă de Ioane Bolle, Directorul stațiunii de încercare pentru matasaritu și viieritu în Görz. Tradusu d'in limba germana de Trifon Pavel Militariu Capelanu gr. or. românu în Satulu-nou, Rövid útmutatás selyemhernyó okszeri tenyésztésére. Román kiadás. Panciova (Tiparitu la Carolu Vitişlager), 1884.*

Doi ani mai târziu, în 1886, apare revista intitulată *Convorbiri pedagogice*, avându-l ca redactor pe Ioan Popp Reteganul, iar ca director și proprietar pe Petru Stoica, învățător din Satu Nou. Revista a fost tipărită la tipografia Cosanici & Popovici din Panciova. În primul an de apariție (1886), au apărut șapte numere ale acestei reviste, în anul 1887 au apărut 13 numere, iar în anul 1888 revista este tipărită la Brașov, avându-l ca redactor pe I. Dariu. În acest an au apărut opt numere ale *Convorbirilor pedagogice*¹⁹. Pe lângă rubricile cu precădere pedagogice dedicate primordial învățătorilor de la sate, revista publică informații din țară și străinătate, prezentarea unor reviste și cărți apărute la editurile românești, știri și evenimente de

¹⁶ Episcop Lucian Mic, *Relațiile Bisericii Ortodoxe Române din Banat cu Biserica Ortodoxă Sârbă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Presa Universitară Clujeană – Edit. Episcopiei Caransebeșului, 2013, p. 306.

¹⁷ „Familia”, Oradea Mare, nr. 33, 1899.

¹⁸ Vezi biografia lui Trifon Militariu în: Mircea Măran, *Petroviceni de altădată*, Novi Sad, 1996, p.

¹⁹ *Satu Nou (1765–1977)*, Colectiv de autori, Edit. Conferința locală a U.S.P.M.V din Satu Nou, 1979, p. 112.

la sate etc. Astfel de exemplu, în nr. 8/1888, însuși Petru Stoica semnează articolul cu titlul *Din Satu Nou*, în care îl critică pe învățătorul din localitate Procopie Roșculeț care după cum menționează acesta, a avut un trecut scandalos “care nu se poate împăca cu caracterul de învățător”.

Iuliu Vuia, învățător din Banat-Comloș și cunoscut pedagog și publicist, publică în 1887 la Panciova cartea intitulată *Fragmente din istoricul pedagogicului confesional gr. or. român din Arad*. Este vorba despre un studiu istoric-pedagogic citit la adunarea generală a Reuniunii înv. români greco-catolici din tractul protopresbiteral al Timișorii, ținută pe data de 19-20 august 1885 la Timișoara, articol publicat sub formă de broșură la Panciova, la tipografia Cosanici-Popovici. Nu avem informații în ce împrejurări s-a ajuns la publicarea acestui studiu chiar la Panciova, pornind de la faptul că autorul trăia într-o localitate destul de îndepărtată.

La tipografia Wittigsschläger apare în anul 1891, reprezentând o traducere din limba maghiară, încă o broșură în limba română, intitulată *Reînființarea comitatului Keve*, de opt pagini. Subiectul broșurii se referă la năzuința de a se reînființa comitatul Cuvin în partea de sud a Banatului, comitat existent în urmă cu mai multe secole în regatul unghuresc medieval.

Este deosebit de interesant și volumul de proverbe românești publicat la Panciova în limba germană de Zakariás Vizoly. Cartea intitulată *Sprichwörter des romanischen Volkes, gesammelt und übersetzt* este publicată în 1883 la tipografia Wittigsschlager.

Concluzii

Aflându-se la periferia Banatului și al evenimentelor petrecute în interiorul acestui teritoriu aflat sub stăpânire străină, niciunul dintre evenimentele importante legate de soarta poporului român nu a trecut fără să se reflecte și asupra populației române din zona Panciovei.

Atât evenimentele de la 1848, despărțirea ierarhică a bisericii române de cea sârbească, cât și evenimentele petrecute înainte și după Marea Unire de la 1918, au lăsat amprente puternice în paginile de istorie a acestei zone, determinând cursul vieții populației de naționalitate română în direcția păstrării și promovării conștiinței naționale, prin intermediul bisericilor, al școlilor, presei, al asociațiilor culturale apărute ca rezultat al luptei politice purtate de intelectualitatea română.

Deși mulți români din zona Panciovei au plătit prețul obținerii drepturilor naționale cu propria viață sau libertate, astăzi putem să fim mândri de faptele mărețe pe care ni le-au lăsat drept moștenire, atât celor care suntem conștienți de prețul mare plătit pentru afirmarea originii noastre, dar și mai mult acelor care astăzi foarte ușor renunță la ea.

Chiar dacă în această lucrare m-am aplecat numai asupra câtorva aspecte și personalități din viața și activitatea românilor din zona Panciovei în diverse domenii, cuprinsă între cele două evenimente mari din istoria neamului, se poate deduce că năzuințele de păstrare a identității și culturii au fost mai puternice decât obstacolele cu care s-au confruntat mereu.